

УДК 658:64.012.8

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

*Ю. З. Драчук, д. е. н., професор, Інститут економіки промисловості НАН України
(м. Київ), tek1_ier@mail.ru*

Дослідження виконано в рамках НДР ІЕП НАН України «Розвиток інституціонального середовища промислового виробництва з урахуванням галузевої специфіки» (№ держреєстрації 0113U004371).

Розглянуто основи формування інституціонального середовища інноваційного розвитку вугільних підприємств України з урахуванням галузевої специфіки та особливостей ринкових трансформаційних процесів у національній економіці. Особливу увагу приділено проблемам інституціонального забезпечення економічної безпеки промислового підприємства та урахуванню чинників, які впливають на ризики при реалізації інвестиційно-інноваційних проектів у вугільній промисловості, а також створенню системи заходів щодо мінімізації їх впливу на основі створення інноваційної структури – технопарків. Надано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку вугільної промисловості в цілому і сучасного Донбасу, зокрема.

Ключові слова: основи формування інституціонального середовища інноваційного розвитку вугільного підприємства, інноваційний розвиток, вугільна галузь, економічна безпека, інституціональне забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, інвестиційне забезпечення підприємства, венчурне фінансування, галузеві ризики, технопарки, управління ризиками, інвестиційно-інноваційна діяльність, вугільне підприємство, заходи щодо мінімізації ризиків, надзвичайні ситуації.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток є стратегічним пріоритетом економічної політики України, а науково-технічний розвиток промислових підприємств розглядається як одна з найважливіших проблем вітчизняної економіки. Згідно зі Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», Україна «має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями» [1].

Зі вступом до Світової організації торгівлі передбачається суттєве прискорення інноваційних процесів, спрямованих на зростання випуску й реалізації нової конкурентоспроможної продукції, розширення виробничої діяльності та вихід на світові ринки. Досвід розвинених зарубіжних країн переконує, що стійке соціально-економічне зростання досягається тільки на інноваційній основі за активного використання сучасних наукових розробок.

Лише за таких умов реалізуються плани виробництва продукції високої якості,

активізації ресурсозбереження, підвищення ефективності виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому й світовому ринках. Одним з визначальних чинників прискорення економічного зростання є активізація інноваційної діяльності підприємств і перехід України на інноваційну модель розвитку економіки. А «...домінантою державної політики стосовно вугільної промисловості, як відзначається науковцями Інституту економіки НАН України, є підвищення ефективності видобування вугілля, а не досягнення наперед заданих його обсягів за будь-яку ціну» [2].

Разом з тим аналіз статистичних даних Державної служби статистики України показав, що кількість інноваційно активних промислових підприємств скорочується і становила в 2013 р. 16,8% загальної кількості підприємств. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, складала в 2013 р. 13,6%. Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі про-

мислової продукції впала до 3,3%. Питома вага виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП у 1996 р. складала 1,36%, у 2013 р. – 0,81% [3]. Як зазначають провідні науковці, «інновації все ще недостатньо впливають на економіку країни, а макроекономічна ситуація та інституційне середовище, у свою чергу, стримують інноваційну активність підприємств» [4, с.16].

Україна продовжує розвиватися як країна з високою часткою сировинних галузей промисловості з переважаючою сферою низької наукоємності матеріального виробництва. Рівень розвитку країни залежить від рівня розвитку інноваційної діяльності, тому впровадження інновацій є головним чинником успіху підприємств, який впливає і на рівень розвитку країни взагалі.

В Україні наявні причини неефективного здійснення інноваційної діяльності. Це перешкоди фінансового, політичного, правового характеру, що постають на шляху масової реалізації інновацій. А самі процеси створення нових інноваційних структур, які здатні реалізовувати цілком комерційні проекти, мають стихійний характер.

Інноваційна модель економіки ґрунтується безпосередньо на здобутті нових наукових результатів та їх технологічному впровадженні у виробництво, що забезпечує приріст ВВП переважно за рахунок вироблення й реалізації наукомістких продукції і послуг. Її головною метою є підвищення конкурентоспроможності національної економіки завдяки використанню вітчизняного й світового науково-технічного й освітнього потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої значущості набуває проблема розвитку та використання інноваційного потенціалу, що обумовлено необхідністю вирішення стратегічних завдань на мікро- і макрорівнях. Водночас відбувається органічне входження української економіки у світове господарство. Технічний розвиток практично здійснюється в усіх галузях промисловості й сприяє посиленню інноваційного характеру виробничої діяльності, формуванню особливої інноваційної сфери з властивими їй специфікою і суб'єктами. Необхідною умовою формування інноваційної сфери є визначення механізмів розвитку ін-

новаційних процесів. Інноваційна діяльність нині розглядається як один з найважливіших чинників підвищення ефективності промислового виробництва. Активізація інноваційної діяльності потребує пошуку нових підходів до організації взаємовідносин між усіма учасниками інноваційного процесу, закріплення певних функцій за відповідними органами управління. Серед запропонованих пропозицій для оздоровлення та стабілізації роботи вугільної промисловості в науковій сфері відзначено: прискорення реструктуризації галузі з подальшим виведенням з експлуатації (переважно шляхом консервації) глибокозбиткових шахт і модернізації перспективних шахт (з відповідним соціальним захистом працівників, що вивільнюються); законодавче врегулювання системи державної підтримки вугледобувних підприємств з наданням їй стимулюючого характеру; створення нормативно-методичної бази для залучення недержавних інвестицій у державний сектор галузі шляхом спільної розробки вугільних родовищ державними та приватними підприємствами; реалізацію випереджальної стратегії щодо створення принципово нових, нетрадиційних засобів і технологій виймання кам'яного вугілля з тонких пластів зі складними умовами, які необхідні для українських шахт [2]. На думку провідних вчених, «формування інноваційної економіки передбачає створення таких інституціональних умов, за яких саме інновації виступають основним джерелом максимізації індивідуального доходу власника» [5, с.19]. І нагальним постає переосмислення інституціонального забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної промисловості з урахуванням галузевої специфіки, де цьому питанню приділено значну увагу у працях О. Амоші [6], Л. Антонюк [7], В. Вишневіського [8], В. Гейця [9], В. Ляшенка [10], А. Поручника [7], В. Савчук [11], Л. Стариченко [12], Л. Федулової [4] та ін. Інституціональне забезпечення інноваційного процесу – на порядку денному й по цей час в дослідженні ступеня інституціонального забезпечення інноваційного розвитку промисловості.

Формулювання мети статті. Мета даного дослідження полягає в аналізі та визначенні основ інституціонального забезпе-

чення інноваційного розвитку вугільної промисловості з урахуванням умов функціонування підприємств галузі в надзвичайних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами проведених досліджень за науково-дослідною роботою «Розвиток інституціонального середовища розвитку промисловості України з урахуванням галузевої специфіки» [13–21] до основ формування інституціонального середовища інноваційного розвитку вугільних підприємств віднесено пропозиції, що полягають у наступному.

1) в уточненні змісту інституціонального середовища інноваційного розвитку вугільної промисловості як сукупності норм і правил у сфері інноваційної діяльності підприємств, які регламентуються законодавчими, нормативно-правовими, відомчими та галузевими актами й документами; в сукупності економічних відносин, що регулюються інноваційними структурами та інфраструктурними інституціями з метою скорочення трансакційних витрат на трансфертні технології та прийнятті досконалих рішень у сфері інноваційної діяльності;

2) у розкритті основних складових інституціонального забезпечення інноваційного розвитку підприємств вугільної промисловості, до яких належать: законодавча та нормативно-правова база, що регулює розвиток інноваційної діяльності в Україні; інститути з регулювання економічних відносин у сфері інноваційної діяльності вугільних підприємств; державні та регіональні органи влади у сфері інноваційної діяльності; недержавні інвестиційні ресурси; належна рента за використання надр;

3) у визначенні тенденції змін інституціонального середовища інноваційного розвитку промисловості України з урахуванням галузевої специфіки, де до пріоритетних напрямів розвитку інституціонального середовища вугільної промисловості на інноваційній основі, що базуються на положеннях Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», «Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю», «Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020

року», віднесено:

нормативно-правове забезпечення:

– удосконалення законів та нормативно-правових актів з науково-технічної та інноваційної діяльності, забезпечення соціального захисту дослідників і вчених;

– поліпшення законодавчої бази з інтелектуальної власності та цільових державних програм, забезпечення фінансування пріоритетних напрямів науки і техніки з інноваційного розвитку галузі;

– внесення змін до вітчизняного законодавства про перерахування з оподаткованого прибутку частини витрат на відновлення матеріально-технічної бази галузевої науки, збільшення державного замовлення місць в аспірантурі та докторантурі з технічних спеціальностей;

організаційно-економічне забезпечення:

– проведення конкурсів наукових розробок під егідою Міністерства енергетики та вугільної промисловості України з виділенням коштів для подальших досліджень і розробок;

– податкове стимулювання технічного переоснащення вугледобувного виробництва на інноваційній основі, визначення економічного ефекту від технічного переоснащення;

– фінансування програми створення конкурентоспроможної вітчизняної гірничодобувної техніки, визначення її конкурентоспроможності;

– фінансування впровадження новітніх технологій видобутку вугілля, визначення економічного ефекту від впровадження новітніх технологій;

– фінансування розробки нових технологій і устаткування, нормативного та інформативного забезпечення інноваційного розвитку галузі;

– стимулювання заходів щодо збагачення вугілля, сертифікації продукції, впровадження на підприємствах міжнародної системи забезпечення якості ISO 9000, контролю і моніторингу стану якості вугільної продукції.

4) у активізації інноваційних процесів у вугільному виробництві при використанні результатів наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних дослідників з питань роз-

робки та впровадження організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком підприємств на основі відповідного інструментарію;

5) у визначенні концептуальних положень щодо інституціонального забезпечення інноваційного розвитку вугільної промисловості, до яких віднесено:

– застосування портфельного підходу до управління інноваційними проектами на вугільних підприємствах;

– урахування чинників невизначеності й ризику при оцінці інвестиційно-інноваційних проектів у сфері вугільного виробництва;

– державне регулювання ринкових механізмів у здійсненні інноваційного розвитку вугільної галузі – удосконалення інституційних засад міжнародного науково-технічного та інноваційного співробітництва; розвиток системи захисту прав інтелектуальної власності; стимулювання внутрішнього попиту на інновації вітчизняних вугільних підприємств; формування механізму страхового захисту інвестиційно-інноваційних проектів у вуглевидобуванні [22]; активізація участі українських учених у міжнародних проектах у гірничодобувній промисловості та стимулювання мобільності науковців;

– капіталізація вугледобувних підприємств на основі модернізації виробництва;

– активізація інноваційної діяльності на вугільних підприємствах;

– тенденції інституціональних змін в інноваційному розвитку вугільної промисловості;

– організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком у вугільній галузі.

6) у впровадженні нових інноваційних технологій з комплексної переробки вугілля і створення промислових кластерів, де використовуються наступні інструменти:

– надання пільг (на конкурсній основі чи на термін окупності проекту) з податку на прибуток підприємствам, які впроваджують технології з комплексного використання надр;

– скасування мита при імпорті даної техніки і податку на додану вартість на неї з метою зниження капітальних витрат на придбання обладнання для комплексної пере-

робки вугілля;

– розробленого механізму кредитування підприємств, які мають наміри впроваджувати інноваційні технології;

– розробленого організаційно-економічного механізму надання державних коштів та державних гарантій, створення бюджетних екологічних фондів для впровадження нових технологій і отримання значного екологічного й економічного ефекту.

7) модернізації технологічних процесів вугледобувних підприємств на основі комплексної переробки вугілля, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості вугледобувних підприємств через перспективність отримання прибутку за менший термін, капітальних коштів за рахунок реалізації додаткової продукції, капіталізації вугледобувних підприємств, вугільних компаній за рахунок отримання додаткової економічної вартості і включення їх в ланцюг вартісних цінностей.

Таким чином, головними цілями стратегії інноваційного розвитку вітчизняної вугільної галузі є збільшення вуглевидобутку, підвищення продуктивності та безпеки праці, покращення якості вугілля та зменшення його собівартості, що мають базуватися на реалізації наступного:

– технічного переоснащення вугледобувного виробництва, включаючи забезпечення розвитку технології підземного видобування з переважним використанням у очисних вибоях механізованих комплексів нового технічного рівня, промислової утилізації шахтного метану;

– здійсненні заходів з підвищення потенціалу та посилення ролі галузевої науки за науково-технологічним, проектно-конструкторським і дослідно-експериментальним напрямками;

– матеріально-технічної бази галузевої науки та підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Концептуальні підходи до формування стратегії інноваційного розвитку національної вугільної промисловості містяться у чинних концепціях розвитку та реформування галузі і проблема полягає у створенні дієвого механізму їх реалізації.

Динаміка інноваційних процесів в

Україні свідчить про уповільнення та зниження обсягів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Головним на шляху активізації інноваційних процесів, переходу вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку та ефективної реалізації стратегії у контексті модернізаційних перетворень, як відзначається дослідженнями, має бути дієвий організаційно-економічний механізм управління науково-технічним та інноваційним розвитком. Формування та ефективне функціонування цього механізму ґрунтується на принципах: системності; охоплення інноваційними процесами усіх ланок (взаємопов'язаних підсистем) управлінського циклу на підприємстві; цілісності та дотримання єдності системи управління; формуванні довгострокових засад здійснення інноваційної політики на підприємстві; нормативності та запровадження системи стандартів із застосуванням адекватних економічних санкцій до порушників при невиконанні встановлених вимог; відповідальності служб підприємства за досягнення кінцевого результату інноваційного розвитку та забезпечення комплексної відповідальності усіх працівників, підрозділів та служб підприємства відповідно до закріплених за ними функцій за організацію всього виробничого процесу, підвищення зацікавленості в ініціативному та точному виконанні закріплених функцій; адекватності й оперативності відображення функціонування механізму та врахуванні максимальної кількості чинників впливу, що формують кількісні значення проміжних та підсумкових економічних показників інноваційного розвитку підприємства.

Організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком промислового виробництва сприймається складною системою, ефективно функціонування якої залежить від взаємопов'язаності та взаємоузгодженості підсистем і процесів, що спрямовані на впровадження прогресивної техніки та технології – функціональної підсистеми; підсистеми забезпечення; цілей підприємства та організаційно-економічних важелів.

На основі аналізу та узагальнення існуючих підходів наукових шкіл визначено напрями вдосконалення організаційно-еконо-

мічного механізму управління інноваційним розвитком вугільного виробництва. Серед них: фінансове забезпечення інноваційного розвитку промисловості; економічні механізми стимулювання інноваційної діяльності; податкові інструменти стимулювання інноваційного розвитку; кадрове забезпечення інноваційного розвитку вугільного виробництва; маркетингове забезпечення інноваційного розвитку у вугільному машинобудуванні; формування інноваційної інфраструктури; кластерний підхід до створення промислових структур.

До шляхів фінансового забезпечення модернізації вугільного виробництва відноситься: впровадження венчурного фінансування інноваційної діяльності – створення венчурних фондів. Серед джерел залучення інвестицій у вугільну промисловість та інструментів прискорення її інноваційного розвитку може бути лізинг, завдяки різноманітності форм якого підприємства можуть обирати для себе найсприятливіший варіант фінансування освоєння технічних або технологічних інновацій.

До економічних механізмів активізації інноваційних процесів вугільного виробництва слід віднести реструктуризацію кредиторської заборгованості до бюджетів і позабюджетних фондів із: збільшенням терміну погашення заборгованості; списанням пені; скороченням відсотків за реструктуризацію; частковим або повним відшкодуванням з бюджетних коштів відсотків, які виплачуються за банківськими кредитами.

До податкових інструментів стимулювання інноваційної діяльності підприємств вугільної промисловості слід віднести:

- встановлення особливого податкового режиму вугільних підприємств, які впроваджують інновації;

- звільнення від оподаткування прибутку підприємств, отриманого від новоствореного виробництва на період його окупності, але не більше 3 років;

- виключення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, пов'язаних з основною виробничою діяльністю, із суми оподаткованого доходу (наприклад, до 20%);

- звільнення вугільних підприємств від сплати податку на оренду, а також від опо-

даткування засобів, що вкладаються в ризикові проекти;

– одержання інвестиційного податкового кредиту: скорочення податку на прибуток до 10% загальної вартості інвестицій для здійснення наукових досліджень і розробок; надання пільгового кредиту вугільним підприємствам, що вкладають інвестиції в модернізацію підприємства, освоєння випуску нової продукції та заходи з раціонального використання енергії (наприклад, до 30% коштів, які вкладаються підприємством);

– застосування пільгового режиму амортизаційних відрахувань (термін експлуатації устаткування встановлюється в 3 роки, а для інших фондів – до 5 років); користування прискореною амортизацією окремих видів придбаних основних засобів, які використовуються для досліджень і розробок (наприклад, до 10% витрат виробництва на нове устаткування);

– введення податкових пільг для вугільних підприємств, які проводять НДДКР: впровадження податкових пільг щодо витрат на патенти; зменшення податку на прибуток (наприклад, до 25%); списання витрат на НДДКР на собівартість вугільної продукції; податкові знижки на приватні інвестиції в НДДКР (до 7%); податковий кредит на приріст витрат на НДДКР (до 25% приросту витрат підприємства на НДДКР порівняно з минулим роком);

– застосування системи страхування кредитів (гарантування повернення до 50% вартості позик на 15–20 років);

– надання підприємствам субсидій на проведення досліджень і розробок нових видів продукції або технологічних процесів (наприклад, до 40% витрат на нововведення); цільові безоплатні субсидії підприємствам, які освоюють нову технологію (наприклад, для придбання і монтажу нового технологічного устаткування, впровадження удосконалень на строк до 3 років); субсидії малим підприємствам вугільної промисловості на покупку та лізинг програмного забезпечення та комп'ютерної техніки (до 25% вартості);

– надання дотацій на підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу (наприклад, до 3 років); дотації на проведення НДДКР (наприклад, до 50% витрат вугіль-

них підприємств).

Таким чином, при обмеженості фінансових ресурсів для інноваційного розвитку вітчизняного вугільного виробництва провідну роль має відігравати податковий механізм, застосування якого надає можливість диференційовано стимулювати суб'єктів інноваційної діяльності, використовуючи різний набір податкових пільг та їх ставки, залежно від встановлених державою пріоритетів, етапу життєвого циклу інновацій.

До напрямів кадрового забезпечення інноваційного розвитку вугільної промисловості слід віднести: відновлення матеріально-технічної бази галузевої науки та підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації на основі змін вітчизняного законодавства щодо перерахування з оподаткованого прибутку частини витрат на відновлення матеріально-технічної бази галузевої науки; збільшення державного замовлення місць в аспірантурі та докторантурі з технічних спеціальностей; постійне навчання персоналу з питань пошуку нових ідей, проведення досліджень та впровадження нових технологій.

Для стимулювання інноваційного розвитку промисловості на основі застосування інструментів маркетингу пропонується розробка комплексу заходів з оцінки інноваційного інтересу та рівня реалізації інноваційного продукту. Просування інновації пропонується здійснювати за допомогою методів маркетингу: акції стимулювання збуту, пряма реклама, PR-кампанії, брендинг та ін. На основі узагальнення підходів учених до визначення інновацій і маркетингу, взаємодії інноваційної та маркетингової діяльності промислових підприємств доцільно вважати, що маркетингове забезпечення інноваційного розвитку як складова інституціонального середовища вугільного машинобудування – це сукупність інструментів, форм і методів інноваційного маркетингу та інформаційних технологій для створення, просування та збуту на ринок якісно вдосконалених, модифікованих або інноваційних продуктів.

На сучасному етапі формування інституціонального середовища інноваційного розвитку у вугільному машинобудуванні,

якому притаманні високий рівень ризиків і невизначеності, недостатня адаптованість до постійних змін кон'юнктури ринку наукоємної продукції, використання інструментів інноваційного маркетингу необхідним є забезпечення конкурентоспроможності та зміцнення на цій основі ринкових позицій підприємств у машинобудівній галузі.

До запропонованих напрямів удосконалення маркетингового забезпечення інноваційного розвитку у вітчизняному вугільному машинобудуванні слід віднести:

- розширення асортименту виробництва в галузі вугільного машинобудування з метою задоволення внутрішнього попиту;
- поліпшення якості продукції на інноваційній основі;
- створення, просування на ринок вітчизняних брендів продукції вугільного машинобудування та їх позиціонування;
- пошук нових сегментів ринку продукції вугільного машинобудування та формування нових каналів збуту;
- впровадження передового досвіду конкурентів на основі застосування інструментів бенчмаркінгу;
- формування інноваційної інфраструктури виробництва в сфері вугільного машинобудування на основі кластерного підходу;
- створення маркетингових інформаційно-аналітичних центрів з метою здійснення досліджень кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків продукції.

Мотивами створення, просування та реалізації інноваційного продукту на ринок є підвищення рівня задоволення потреб споживачів, збільшення частки ринку, вихід на нові ринки, скорочення витрат на інноваційну діяльність.

На основі узагальнення передового зарубіжного досвіду з упровадження механізмів стимулювання інноваційного розвитку вугільної промисловості в сучасних умовах України доцільно:

- створення кластерних структур, функціонування яких дозволяє прискорити здійснення процесів економічного зростання, підвищити інноваційну активність та рівень конкурентоспроможності регіону;
- міжгалузеву взаємодію підприємств, які входять до кластеру, що сприяє зрос-

танню зайнятості, поширенню передових технологій і притоку інвестицій у національну економіку;

– інфраструктурної основи ведення інноваційної діяльності, основними складовими якої є:

– створення виробничо-технологічної інфраструктури (центрів колективного користування високотехнологічним обладнанням, технологічних кластерів, техніко-впроваджувальних зон, інноваційно-технологічних центрів та технопарків, інноваційно-промислових комплексів);

– введення консалтингової діяльності (консалтинг зовнішньоекономічний, технологічний, маркетинговий, центри трансферу технологій, консалтинг у сфері економіки та фінансів);

– створення фінансової інфраструктури (гарантійних структур і фондів, бюджетних і позабюджетних фондів технологічного розвитку, венчурних фондів);

– введення інфраструктури підготовки кадрів (підготовка фахівців у сфері технологічного менеджменту, підвищення кваліфікації персоналу в сфері інновацій);

– створення інформаційної інфраструктури (регіональних інформаційних мереж, ресурсів структур підтримки малого бізнесу, державної системи науково-технічної інформації).

Сучасна парадигма розвитку вугільної галузі, безсумнівно, має враховувати виникаючі ризики. До основних чинників ризиків при здійсненні інвестиційно-інноваційної діяльності вугледобувних підприємств відносяться ризики невідповідності законодавчим вимогам, фінансові, стратегічні, операційні, галузеві, екологічні.

Пропозиціями щодо інституціонального забезпечення економічної безпеки промислового підприємства передбачено ефективний механізм правового регулювання напрямів діяльності підприємства; забезпечення інформаційної безпеки його роботи; високу фінансову ефективність, незалежність та стійкість функціонування підприємства; конкурентоспроможність технологічної бази підприємства; високий рівень організації управління підприємством; належний кадровий відбір; забезпечення відповідності екологічним стандартам; гарантії безпеки

працівників, а також збереження їх майна та професійних інтересів.

На основі аналізу та узагальнення зміст терміна «економічна безпека промислового підприємства» систематизовано за класифікаційним ознаками: стан всіх ресурсів підприємства та їх ефективне використання, стан захищеності систем підприємства, стан соціально-технічної та соціально-економічної системи підприємства, сукупність методів, чинників, взаємопов'язаних елементів та дій, захищеність суб'єктів та об'єктів від зовнішніх загроз, процес адаптації, рівень життєздатності суб'єкта господарювання, гармонізація економічних інтересів та елемент у системі національної безпеки держави.

Економічну безпеку підприємства запропоновано розглядати як захищеність інноваційного, технологічного, виробничого, фінансового та кадрового потенціалу від зовнішніх і внутрішніх економічних загроз і здатність до відтворення при ефективному використанні всіх його задіяних ресурсів.

Інституціональне забезпечення економічної безпеки промислового підприємства розглядається як комплекс нормативно-правових, організаційних, фінансових, інвестиційних, інноваційних засобів впливу, що передбачають своєчасне виявлення, попередження та усунення загроз економічній безпеці підприємства.

Напрямами інституціонального забезпечення економічної безпеки вугільного підприємства слід вважати:

- нормативно-правові інститути – законодавчі та нормативно-правові акти, регуляторні акти зі здійснення господарської діяльності;
- державні інституції – державні органи влади, що координують господарську діяльність підприємств;
- інструменти економічної безпеки – фінансові, страхові, інноваційні, інвестиційні, маркетингові інструменти;
- методи державного регулювання – методи та принципи державного регулювання розвитку суб'єктів господарювання;
- загрози та ризики економічної безпеки – екзогенні та ендегенні загрози; фінансові, політичні, економічні, інвестиційні ризики.

Реалізація інвестиційно-інноваційних проектів у вугледобувній промисловості потребує управління ризиками. Зменшення впливу факторів за групами ризиків, до яких включаються ризики невідповідності законодавчим вимогам, фінансові, стратегічні, операційні, галузеві, екологічні, може бути здійснено шляхом формування інноваційної структури – технопарку, що включає вугледобувне підприємство, наукові установи, вищі навчальні заклади (економічні факультети, гірничої справи, управління персоналом тощо), об'єкти інституціональної інфраструктури (фінансові, страхові, маркетингові, інжинірингові, консультативні інституції тощо).

До мінімізації впливу ризиків при реалізації інвестиційно-інноваційних проектів у вугільній галузі віднесено:

- зростання обсягів інвестиційних ресурсів для забезпечення відповідності законодавчим вимогам розвитку вугільної промисловості;
  - коригування бізнес-стратегій, пов'язаних з посиленням ролі держави;
  - посилення вимог в сфері корпоративної соціальної відповідальності з метою зменшення невизначеності політики з енергетичних питань;
  - оптимізація процесів і впровадження засобів контролю за витратами, удосконалення процесів бюджетування та прогнозування;
  - формування стратегічної програми управління кадровими ресурсами та корпоративної культури, спрямованої на розвиток потенціалу персоналу, посилення уваги до питань підвищення ступеня задоволеності співробітників умовами праці;
  - зниження ступеня впливу ризиків, викликаних появою нових технологій, впровадженням системи постійного моніторингу інноваційних технологій та обладнання, модернізації виробничих процесів і продукції;
  - визначення інформаційних технологій як пріоритетного напрямку інвестування в масштабах вугледобувного підприємства.
- Інвестиційна привабливість вугледобувного підприємства, насамперед, кореспондується з показниками фінансово-господарської діяльності, перспективами розвитку, обсягами та перспективами збуту

вугільної продукції, ефективністю використання активів, їх ліквідністю, станом платоспроможності та фінансової стійкості.

Завдання підприємства – організація стабільної ефективної роботи для підвищення виробничих показників і вдосконалення результатів фінансово-господарської діяльності за рахунок інвестиційного забезпечення.

Управління ризиками при реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів можливе лише при розробці стандартних рішень щодо мінімізації або усунення їх впливу в результаті прийняття уповноваженими органами в установленому порядку законодавчих і нормативних документів, які регулюють розвиток вугільної промисловості на інноваційних засадах шляхом формування відповідних організаційних структур – технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних фондів, кластерних структур тощо.

Розвиток та функціонування технопарків як ефективної організаційної форми взаємодії інституціональних структур може досягатися у результаті скорочення тривалості циклу «ідея – наукові дослідження – інноваційні розробки – реалізація інновацій»; залучення висококваліфікованих кадрів різних спеціальностей, що забезпечує можливість міжгалузевих досліджень; використання сучасних новітніх технологій та обладнання; залучення фінансового капіталу у найдосконаліших формах – венчурного капіталу.

Рекомендації значного кола досліджень щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку вугільної промисловості в цілому й вугільного Донбасу в даний час в надзвичайних ситуаціях стосуються:

- порядку виведення шахт з експлуатації;
- чинного законодавства в запровадженні та сталому функціонуванні моделі інноваційного розвитку вугільної промисловості;
- впливу природно-техногенної обстановки на стан екологічного середовища та пріоритетних завдань системи захисту населення і території щодо зниження впливу на життєдіяльність у вугільному регіоні;
- економічних шляхів вирішення екологічних проблем, що виникають при

закритті гірничодобувних підприємств;

- методичних підходів до оцінки ефективності протиаварійних заходів;
- методичних підходів до оцінки ефективності екологічних заходів у вугільному виробництві;
- аналізу техногенного забруднення навколишнього середовища і методів оцінки ефективності заходів у сфері екології на вугільних шахтах;
- економічного механізму управління надзвичайними ситуаціями техногенного характеру;
- можливості зниження ймовірності техногенної та екологічної небезпеки в промисловому регіоні;
- пріоритетних проблем інноваційного розвитку у сфері безпеки й екології у вугільній галузі;
- напрямів зменшення негативного впливу на довкілля у вугільному регіоні;
- еколого-гідрогеологічного моніторингу закриття вугільних шахт;
- ефективності інновацій в безпеці виробництва.

Належна увага має приділятися методам оцінки ризику та рівня новизни техніки, що значною мірою впливатиме на зміст і відповідно організацію промислових випробувань техніки. Досвід організації проведення промислових випробувань нової гірничої техніки показує на необхідність використання системи оцінки складності досліджуваної гірничої техніки та ефективних систем оплати праці при випробуванні й впровадженні нової техніки. Все вищевказане слугуватиме підвищенню показника інноваційної активності підприємств в Україні.

Висновки. Питання сучасної стратегії інноваційного розвитку у вугільній галузі в першу чергу пов'язані з вибором техніки, технології робіт, організації виробництва, забезпеченням фінансуванням як з боку інвесторів, так і механізмами державного регулювання впровадження інновацій.

Для вугільної промисловості України, що є збитковою галуззю та характеризується важкими і надзвичайно складними гірничо-геологічними умовами роботи, необхідно створення діючого механізму стимулювання інновацій з оптимальним сполученням «автоматичних» ринкових і прямих державних

регуляторів.

Визначені основи й напрями формування інституціонального забезпечення інноваційного розвитку підприємств вугільної промисловості сприятимуть створенню інноваційної інфраструктури, підвищенню економічного, фінансового стимулювання та державного фінансування пріоритетних напрямів з активізації інноваційної діяльності, створенню інформаційного середовища, підвищенню наукової та нормативної підтримки інноваційної сфери гірничодобувної галузі.

Література

1. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Назва з екрану.
2. Амоша О. І. Галузеві проблеми і пріоритети промислової політики України / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразька, В. І. Ляшенко, А. І. Кабанов, Л. Л. Стариченко, Г. З. Шевцова, В. А. Нікіфорова, Р. М. Лепа, Р. В. Прокопенко, Д. Б. Соколовський, Д. Ю. Череватський, М. А. Кордюкова, Д. А. Сальков: наук. доповідь. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2009. – 42 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
4. Федулова Л. . Інноваційний вектор розвитку промисловості України / Л. І. Федулова // Економіка України. – 2013. – № 4. – С. 15–23.
5. Дементьев В. В. Почему Украина не инновационное государство: институциональный анализ / В. В. Дементьев, В. П. Вишневский // Экономическая теория. – 2011. – № 3. – С. 5–20.
6. Амоша А. И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А. И. Амоша, В. П. Вишневский, Л. А. Збаразская // Економіка пром-сті. – 2012. – № 1-2. – С. 3–33.
7. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
8. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы: моногр. / В. П. Вишневский, А. И. Амоша, Л. А. Збаразская, А. А. Охтеня, Д. Ю. Череватский; под общ. ред. В.П. Вишневского и Л. А. Збаразской / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2013. – 180 с.
9. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України [Електронний ресурс] / В. М. Геєць // Економіка України. – 2014. – № 12. – С. 4–19.
10. Ляшенко В.І. Україна ХХІ: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : монографія / В. І. Ляшенко, С. В. Котов; НАН України, Ін-т економіки пром-сті; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – Київ, 2015. – 196 с.
11. Савчук А. В. Теоретические основы анализа инновационных процессов в промышленности: монография / А. В. Савчук / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецьк, 2003. – 448 с.
12. Стариченко Л. Л. Актуальні питання державної політики щодо вугільної промисловості / Л. Л. Стариченко // Економіка промисловості, 2012. – № 1–2(57–58). – С. 34–38.
13. Драчук Ю. З. Щодо формування інституціонального середовища інноваційного розвитку вугільних підприємств / Ю. З. Драчук, Н. В. Трушкіна // Проблеми системного підходу в економіці. – 2012. – № 4 [Електронне наукове фахове видання]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2012_4/Drachuk_412.htm. – Назва з екрану.
14. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком вугільної промисловості / Ю. З. Драчук, Н. В. Трушкіна // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: монографія / Під ред. О. М. Кизима, О. М. Тищенко. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2013. – С. 71–84.
15. Драчук Ю. З. Податкові інструменти стимулювання інноваційної діяльності вугільних підприємств / Ю. З. Драчук, Г. Є. Беляєва, Н. В. Трушкіна // Прометей: зб. наук. праць; Донецький держ. ун-т управління, Ін-т економіки промисловості НАН України. – Вип. 2 (41). – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – С. 92–95.
16. Драчук Ю. З. Напрями маркетингового забезпечення модернізації промислового виробництва / Ю. З. Драчук, Н. В. Трушкіна // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013. – № 2 (38). – С. 35–42.
17. Обґрунтування концептуальних положень щодо інституціонального забезпечення інноваційного розвитку вугільної промисловості / Ю. З. Драчук, Л. М. Рассуждай, Н. В. Трушкіна // Удосконалення економічних механізмів управління сучасними системами підприємств, корпорацій, галузей, регіонів, країн: монографія / За заг. ред. В. Я. Швеця, Ю. З. Драчука. – Дніпропетровськ : Нац. гірничий ун-т, 2014. – С. 147–156.
18. Щодо фінансового забезпечення інноваційного розвитку вугільних підприємств: параграф 4.5 / Ю. З. Драчук, В. В. Косарев, Н. В. Трушкіна // Сучасний стан, проблеми та тенденції розвитку суб'єктів фінансового ринку: колективна монографія / Під заг. ред. К. Ф. Ковальчука. – Павлоград : АРТ СИНТЕЗ-Т, 2014. – С. 218–230.
19. До основ економічної безпеки промислового підприємства: параграф 5.8 / Ю. З. Драчук, Н. І. Новікова, Н. В. Трушкіна // Трансформаційні процеси економічної системи в умовах сучасних викликів: монографія / За заг. редакцією В. І. Гринчуцького. – Тернопіль : Крок, 2014. – С. 368–378.
20. Драчук Ю. З. Тенденції інституціональних змін в інноваційному розвитку вугільної промисловості / Ю. З. Драчук, І. М. Кочешкова, Н. В. Трушкіна // Уголь України. – 2014. – № 1. – С. 6–11.

21. Драчук Ю. З. Чинники державного регулювання інноваційного розвитку промисловості з урахуванням ринкових трансформацій в економіці України / Ю. З. Драчук, О. М. Єременко, Н. В. Трушкіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Сер. Економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 7. – С. 49–54.

22. Пшенична В. П. Стратегічні напрями інноваційного розвитку вугільної промисловості України / В. П. Пшенична // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2490>. – Назва з екрану.

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

*Ю. З. Драчук, д. э. н., профессор, Институт экономики промышленности
НАН Украины (г. Киев)*

Рассмотрены основы формирования институциональной среды инновационного развития угольных предприятий Украины с учетом отраслевой специфики и особенностей рыночных трансформационных процессов в национальной экономике. Особое внимание уделено проблемам институционального обеспечения экономической безопасности промышленного предприятия и учету факторов, влияющих на риски при реализации инвестиционно-инновационных проектов в угольной промышленности, а также созданию системы мероприятий по минимизации их воздействия на основе создания инновационной структуры – технопарков. Даны рекомендации по совершенствованию нормативно-правового обеспечения инновационного развития угольной промышленности в целом и современного Донбасса, в частности.

Ключевые слова: основы формирования институциональной среды инновационного развития угольного предприятия, инновационное развитие, угольная отрасль, экономическая безопасность, институциональное обеспечение экономической безопасности промышленного предприятия, инвестиционное обеспечение предприятия, венчурное финансирование, отраслевые риски, технопарки, управление рисками, инвестиционно-инновационная деятельность, угольное предприятие, рекомендации, мероприятия по минимизации рисков, чрезвычайные ситуации.

FOUNDATIONS FOR INSTITUTIONAL SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE COAL INDUSTRY

*Yu. Z. Drachuk, D.E., Prof., Institute of the Economy of Industry of the
NAS of Ukraine (Kyiv)*

The foundations of the formation of the institutional environment of innovative development of coal enterprises of Ukraine with industry-specific features and market transformation processes in the national economy are considered. Particular attention is paid to the problems of institutional economic security of industrial companies and accounting factors influencing the risks associated with the implementation of investment and innovation projects in the coal industry, as well as the creation of a system issues incorporated to minimize their impact through the creation of innovative structures - technology parks. Recommendations are given to improve the regulatory framework of the innovative development of the coal industry in general, and modern Donbass, in particular.

Keywords: foundations for the formation of the institutional environment of innovative development of coal enterprises, innovative development, coal industry, economic security, institutional economic security of industrial and enterprise software investment companies, venture financing, on-sectoral risks, technology parks, risk management, investment and innovation activity, coal enterprise, recommendations, measures to minimize risks in emergency situation.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Прокопенко В. І. Надійшла до редакції 26.01.2015 р.